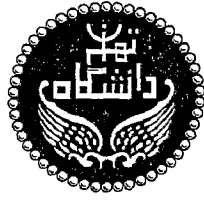

الله أكبر

111407 ✓

دانشگاه تهران

دانشکده حقوق و علوم سیاسی

قراردادهای انتقال و بهره برداری از حقوق مالکیت صنعتی

نگارش:

محمد هادی میرشمسی

استاد راهنما:

جناب آقای دکتر سیدحسین صفائی

اساتید مشاور:

جناب آقای دکتر محمود عرفانی

جناب آقای دکتر سعید حبیبی

رساله برای دریافت درجهٔ دکتری

در رشته حقوق خصوصی

انجمن اطلاعات بزرگ محلی
شهر تهران

۱۳۸۸ / ۲ / ۱۳

مهرماه ۱۳۸۷

۱۱۱۴۵۷

جمهوری اسلامی ایران
دانشگاه تهران

شماره _____
تاریخ _____
پرونده _____

اداره کل تحصیلات تکمیلی

باسمه تعالی

تعهد نامه اصالت اثر

اینجانب ^{محمد مهدی میرشیر} در سال ۱۳۸۵ در رشته ^{فلسفه} رساله حاصل کار پژوهشی اینجانب است و به دستاوردهای پژوهشی دیگران که در این پژوهش از آنها استفاده شده است، مطابق مقررات ارجاع و در فهرست منابع و مآخذ ذکر گردیده است. این پایان نامه / رساله قبلاً برای احراز هیچ مدرک هم سطح یا بالاتر ارائه نشده است. در صورت اثبات تخلف (در هر زمان) مدرک تحصیلی صادر شده توسط دانشگاه از اعتبار ساقط خواهد شد.

کلیه حقوق مادی و معنوی این اثر متعلق به پردیس / دانشکده / مرکز دانشگاه تهران می باشد.

نام و نام خانوادگی دانشجو
امضاء ^{محمد مهدی میرشیر}

آدرس : خیابان انقلاب اول خیابان فخر رازی - پلاک ۵ کد پستی : ۱۳۰۴۵/۵۶۸
فاکس : ۶۴۹۷۳۱۴

دانشکده حقوق و علوم سیاسی
گروه آموزشی حقوق خصوصی و اسلامی
گواهی دفاع از رساله دکتری

هیات داوران رساله دکتری: محمدهادی میرشمسی

گرایش:

در رشته: حقوق خصوصی

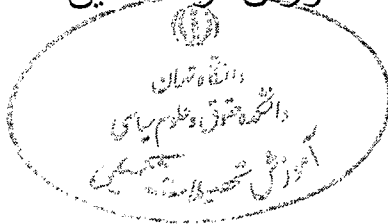
با عنوان: قراردادهای انتقال و بهره برداری از حقوق مالکیت صنعتی

ارزیابی نمود.

را در تاریخ: ۸۷/۷/۲۹ با درجه عالی

ردیف	مشخصات هیات داوران	نام و نام خانوادگی	مرتبه دانشگاهی	دانشگاه یا موسسه	امضاء
۱	استاد راهنما استاد راهنمای دوم (حسب مورد)	دکتر سیدحسین صفایی	استاد	دانشکده حقوق و علوم سیاسی	
۲	استاد مشاور	دکتر محمود عرفانی	استاد	دانشکده حقوق و علوم سیاسی	
۳	استاد مشاور دوم (حسب مورد)	دکتر سعید حبیبیا	استادیار	"	
۴	استاد مدعو خارجی	دکتر اسداله امامی			
۵	استاد مدعو خارجی				
۶	استاد مدعو داخلی	دکتر نجادعلی الماسی	استاد	دانشکده حقوق و علوم سیاسی	
۷	استاد مدعو داخلی				
۵	معاون یا نماینده معاون تحصیلات تکمیلی دانشکده	دکتر نجادعلی الماسی	استاد	"	

تذکر: این برگه پس از تکمیل هیات داوران در نخستین صفحه پایان نامه درج می گردد

شماره:

تاریخ:

چکیده

پدیده های صنعتی به عنوان بخشی از آفرینش های فکری از اموال غیر مادی به حساب آمده، موضوع حق مالکیت اشخاص حقیقی و حقوقی قرار می گیرند.

مالک نسبت به این اموال حق انحصاری بهره برداری داشته، می تواند آنها را مورد تصرفات مادی و یا حقوقی قرار دهد.

با توجه به اینکه اصولاً استفاده دیگران از این اموال مشروط به موافقت مالک می باشد، دارنده حق انحصاری می تواند در چارچوب انعقاد قرارداد دیگری را در بهره برداری از پدیده صنعتی متمکن سازد. قراردادهای «انتقال» و «اجازه بهره برداری» از حقوق مالکیت صنعتی دو قسم شایع از این قراردادها هستند. به موجب عقد «انتقال» مالکیت مال جزئاً یا کلاً منتقل می شود. به علاوه مالک می تواند ضمن حفظ حق مالکیت خویش حق انتفاع و بهره برداری از مال را از طریق عقد «اجازه بهره برداری» به دیگری واگذار نماید. بنابراین قراردادهای مزبور تملیکی می باشند هر چند که تعهداتی را نیز بر عهده متعاملین ایجاد می کنند. علاوه بر لزوم رعایت شرایط اساسی صحت معاملات، طبق مقررات بسیاری از کشورها توجه به شرایط شکلی و ماهوی دیگری نیز ضروری است که از آن جمله می توان به لزوم کتبی بودن قراردادها و مطابقت آنها با مقررات حقوق رقابت اشاره کرد.

اصل آزادی قراردادی در این عقود نیز جاری بوده، متعاقدين در تعیین مفاد، شرایط و آثار عقد در چارچوب قوانین آمره از آزادی اراده برخوردار هستند.

قراردادهای «انتقال» و «اجازه بهره برداری» از حقوق مالکیت صنعتی به دو صورت قهری و ارادی قابل انحلال می باشند: طرفین می توانند با تراضی عقد را اقاله کرده و یا احد متعاقدين به موجب حق فسخ قانونی یا قراردادی به طور یک جانبه عقد را منحل نماید.

واژگان کلیدی

حقوق مالکیت صنعتی، عقد انتقال، عقد اجازه بهره برداری، حق مالکیت، حق انتفاع و حقوق رقابت.

تقدیر

طی طریقت علم و معرفت میسور نیست مگر با بهره گیری از غمزه های پویندگان این طریقت.

گر به رهی نور فشانی چو ماه

تا که یکی گم شده آید به راه

و کسب ذره ای از دنیای دانش مقدور نیست مگر با دستگیری و مدد اهل علم.

ای به تو مشغول شب و روز من

با نگاهی مسأله آموز من

شمع شدی شعله شدی سوختی

تا هنر خود به من آموختی

به راستی معلمین پا جای قدم انبیاء گذاشته اند و با وسع نظر و سعه صدر خویش انسان ها را از وادی

جهل بیرون کشانده و نور علم و معرفت را بر آنها می تابانند.

نقش تو در جامعه ها رهبری است

شیوه مرضیه پیغمبری است

جام جهان بین دل دانای تو

نور خرد روشنی راه تو

از این روست که حضرت امیر (ع) بحق فرمود: من علمنی حرفاً فقد صیرنی عبداً

کس چو علی این در معنی نسفت

آنچه علی در حق استاد گفت

بنده خود ساخت مرا اوستاد

آنکه یکی حرف به من یاد داد

بر من به عنوان یک دانشجو که موفقیت هرچند ناچیز خود را مدیون آموزش های مستقیم و غیر مستقیم

اساتید می داند، فرض است که از تمام اساتیدم - چه آنان که حضوراً از کلام و محضر درستان بهره برده ام و

چه آن بزرگوارانی که از طریق مطالعه نوشته های آنها از منبع فیاض علمشان متمتع شده ام - قدردانی نمایم.

به طور خاص از استاد فرزانه جناب آقای دکتر سید حسین صفایی که با بذل محبتی پدرانانه راهنمایی بنده را

در نگارش این رساله بر عهده داشته اند، تشکر می کنم.

از اساتید محترم جناب آقای دکتر محمود عرفانی و جناب آقای دکتر سعید حبیبی که در جایگاه مشاور با

ارائه نکات ارزشمند بنده را مدد رسانده اند، سپاسگزاری می نمایم.

از داوران محترم جناب آقای دکتر نجاد علی الماسی و جناب آقای دکتر اسدالله امامی که قبلاً نیز توفیق

تلمذ در محضرشان را داشتم، قدردانی می کنم.

از خداوند منان برای تمام اساتیدم - خصوصاً بزرگوارانی که اسم آنها مذکور افتاد - عمر طولانی توأم با

سلامتی، عزت و برکت را در این دنیا آرزومندم و رضایت و غفران الهی را در عالم باقی برایشان مسألت دارم.

نور دعا مشعل راه تو باد

دست خدا پشت و پناه تو باد

دست خداوند به روز نشور

بر سر استاد نهد تاج نور

فهرست اجمالی مطالب

مقدمه	۱
بخش نخست: تشکیل قراردادهای انتقال و اجازه بهره‌برداری از حقوق مالکیت صنعتی	۲۳
فصل نخست: مفهوم قراردادهای انتقال و اجازه بهره‌برداری از حقوق مالکیت صنعتی و اوصاف آنها	۲۴
گفتار نخست: مفهوم قراردادهای انتقال و اجازه بهره‌برداری	۲۴
گفتار دوم: اوصاف قراردادهای انتقال و اجازه بهره‌برداری	۶۰
فصل دوم: شرایط تشکیل قراردادهای انتقال و اجازه بهره‌برداری از حقوق مالکیت صنعتی	۹۳
گفتار نخست: شرایط شکلی تشکیل قراردادهای انتقال و اجازه بهره‌برداری ..	۹۳
گفتار دوم: شرایط ماهوی تشکیل قراردادهای انتقال و اجازه بهره‌برداری	۱۲۸
بخش دوم: اجرای قراردادهای انتقال و اجازه بهره‌برداری از حقوق مالکیت صنعتی ..	۲۲۲
فصل نخست: آثار قراردادهای انتقال و اجازه بهره‌برداری از حقوق مالکیت صنعتی	۲۲۲
گفتار نخست: آثار مربوط به حقوق عینی (انتقال حقوق و تعهدات)	۲۲۳
گفتار دوم: آثار مربوط به حقوق دینی (ایجاد تعهدات طرفین)	۳۰۵
فصل دوم: انحلال قراردادهای انتقال و اجازه بهره‌برداری از حقوق مالکیت صنعتی	۳۸۱
گفتار نخست: انحلال ارادی قراردادهای انتقال و اجازه بهره‌برداری	۳۸۲
گفتار دوم: انحلال غیرارادی (قهری) قراردادهای انتقال و اجازه بهره‌برداری	۴۰۳

الف) تبیین موضوع

۱- ضرورت حمایت از صاحبان آفرینش های فکری

تنوع آفرینش های فکری و کاربرد آن در زمینه های مختلف صنعت، تجارت، ادب و هنر و افزایش رغبت عموم در برخورداری از آنها نه تنها این دسته از پدیده ها را با ارزشی روزافزون مواجه کرده و از این رو در دنیای امروز از دید عرفها و قوانین تردیدی در مال بودن آنها نیست، بلکه دولتها نیز کم و بیش به اهمیت این اموال پی برده و با وضع مقرراتی خاص به تلاش برای حفظ اصالت این پدیده ها و حمایت از صاحبان آن برخاسته اند.

امروزه پدیده های فکری به عنوان اموال غیرمادی مورد حمایت قانون بوده و دارنده آن از حق انحصاری «مالکیت» برخوردار است. حقی که دارنده را در بهره برداری از مال بر دیگران ممتاز ساخته و اختیار منع دخالت و تصرف اغیار را به او اعطا نموده است.

با توجه به تجارت رقابتی و اهتمام دولتها به توسعه مبتنی بر دانایی، امروزه حقوق مالکیت فکری به عنوان یکی از مسائل مهم و زیربنایی سیاست اقتصادی کشورها، ابزاری کارآمد برای رشد اقتصادی و سرمایه ای با ارزش در معاملات و داد و ستدهای داخلی و بین المللی لحاظ می شود.

دولتها با درک نقش دانش و فناوری و مهارت به عنوان اصلی ترین عامل ایجاد ارزش افزوده در اقتصاد نوین به دنبال گسترش بازار محصولات دانایی محور و دانش بنیان و تجاری سازی دستاوردهای پژوهشی و نوآوری بوده و بدین منظور طراحی و استقرار کامل نظام جامع حقوق مالکیت فکری را یکی از اقدامات ضروری می دانند.

حمایت از صاحبان اندیشه به منظور احترام به حقوق شخصی و ارج نهادن به تلاشها و زحمات فکری و تحقیقاتی آنها و همچنین ترغیب ایشان و دیگران به خلق آثار فکری وظیفه ای است که هر دولتی آن را بر دوش خود احساس می کند. وجه سلبی این حمایت این است که اشخاصی غیر از صاحبان اندیشه و پدیدآورندگان محصولات فکری نمی توانند به راحتی و بدون تحمل هزینه های معقول از حاصل تلاش آنها بهره مند شوند.

طبیعی است که در یک نظام سالم حقوقی به دلیل اهتمام افراد به رعایت حقوق همدیگر هر شخصی حقوق خود را از تعرض دیگران مصون دانسته و بتواند به گونه‌ای قانونی از آن استفاده نماید.

حق مالکیت نیز صرفنظر از مادی یا غیر مادی بودن موضوع آن، حقی است قانونی و مبتنی بر منطق حقوق که به موجب آن دارنده می‌تواند در چارچوب موازین مدون از مایملک خود استفاده کرده و دیگران را از تصرف نابجا در آن باز دارد.

اموال غیر مادی نیز همانند اموال مادی در سیطره انحصاری مالک قرار داشته و بهره برداری دیگران از آن ممکن نیست مگر به موجب قانون و از آنجاییکه در اموال غیر مادی از جمله پدیده‌های فکری به دلیل طبیعت وجودی آنها امکان سرقت، تقلید، نسخه‌برداری، جعل و تقلب نسبت به اموال مادی بیشتر است، دولت باید مقررات ویژه‌ای را به منظور جلوگیری از سوء استفاده اشخاص غیر محق وضع کرده، به اجرا گذارد.

۲- تمایل دولت‌ها و جوامع به استفاده از پدیده‌های فکری

دستاوردهای فکری برای جامعه بشری لذت، آسایش، پیشرفت و توسعه در زمینه‌های فرهنگی، اقتصاد، اجتماعی، بهداشت، زیست محیطی و ... به ارمغان می‌آورد و از این رو انسانها بنا بر طبیعت خویش و در جهت ارضای خواسته‌های طبیعی در پی اکتساب این پدیده‌ها بوده و دولتها نیز تا حدی خود را عهده‌دار تأمین آن می‌دانند.

تمایل و تقاضا برای داشتن چنین محصولاتی همواره چه از طرف بخش دولتی و چه از جانب بخش خصوصی وجود داشته و نظر به اینکه این خواسته معقول، متعارف و قابل پذیرش است، دولتها باید شیوه‌های حقوقی و مطمئنی را هم در سطح داخلی و هم در گستره بین‌المللی برای انتقال این محصولات از صاحبان آن به دیگران ارائه نمایند تا از یک سو انتقال غیر قانونی و نامتعارف و بهره‌برداری ناروا از آن ممکن نبوده و از دگر سو پدیده‌های فکری به صورت عادلانه و معقول در دسترس عموم قرار گیرد.

نیل به هدف مذکور مستلزم این است که راه‌های تعبیه شده توسط قانونگذاران به طور دقیق و کارشناسانه تعریف و طراحی شود.

در سطح داخلی افراد جامعه تمایل دارند که از دستاوردهای ادبی - هنری و صنعتی هم وطنان خود آگاه شده و از آن استفاده نمایند و دولت نیز برای ارتقای سطح توسعه یافتگی و تحکیم بنیان اقتصاد دانش محور به ارائه دستاوردهای فکری اتباع خویش و تجاری سازی آن نیازمند است.

همچنین در سطح بین‌المللی کشورهای کمتر توسعه یافته و کشورهای در حال توسعه که دارای نرخ تولید علم پایینی بوده و از لحاظ صنعتی شکاف عمیقی را بین خود و کشورهای توسعه یافته احساس می‌کنند، تحصیل فناوری و استفاده از محصولات فکری کشورهای دیگر را اقدامی مؤثر برای تثبیت مبانی اقتصادی خود و کاهش اختلاف موجود با سایر بلاد دانسته و با اتخاذ تدابیر سازنده بسترهای مناسب را برای جذب فناوری و سرمایه‌گذاری خارجی فراهم می‌کنند. ضمن اینکه بخش خصوصی نیز بقای خود را در دنیای اقتصاد مبتنی بر تجارت آزاد و رقابتی مرهون حفظ و گسترش مشتریان خود دانسته و این را میسور نمی‌داند مگر با توسعه یافتگی مبتنی بر دانایی که یکی از مهمترین ابزار آن تولید یا جذب محصولات فکری می‌باشد.

علاوه بر تمایل افراد جامعه به برخورداری از محصولات فکری و ارتقای سطح زندگی خویش در نتیجه استفاده از این محصولات، رغبت صاحبان اندیشه و خالق این محصولات را نیز در انتقال یافته‌ها و دستاوردهای خود به جامعه و کسب سود مادی و شهرت معنوی حاصل از آن نمی‌توان از نظر دور داشت.

صاحبان پدیده‌های فکری چه پدید آورندگان محصولات ادبی - هنری مثل شاعران، نویسندگان، نوازندگان و بازیگران تئاتر و سینما و چه خالقان پدیده‌های صنعتی از جمله مبدعین و مخترعین و مکتشفین و طراحان و صاحبان علائم تجاری و صنعتی نیز برای کسب درآمد و یا نام‌آوری به فعالیت و ابداع و خلق آثار جدید اقدام نموده و دستیابی به آن را لازمه بهره‌مندی عموم از این اموال می‌دانند.

بنابراین درک این موضوع که از روانه شدن محصولات فکری به بازار و بهره‌مندی عموم از این اموال هم صاحب اثر منتفع شده و هم جامعه بشری و حکومتها از آن سود

می‌برند خیلی دشوار نیست. پس عاقلانه این است که دولتها تدابیر مطمئن و کارآمدی را در این زمینه اندیشیده و مجاری مناسبی را برای گسیل پدیده‌های فکری از گروهی به عده‌ای دیگر تدارک بینند.

۳- قرارداد؛ روشی برای برخورداری از پدیده‌های فکری

یکی از شیوه‌هایی که بهره‌برداری از نتایج تلاشهای فکری فردی را برای دیگران ممکن می‌سازد، انعقاد قرارداد است که به موجب آن دیگری می‌تواند با تکیه بر توافق موجود در چارچوب قرارداد مال دیگری را تملک کرده یا از آن بهره‌برداری نماید.

قراردادهای راجع به حقوق مالکیت فکری بر اساس زمان انعقاد به دو دسته قابل تقسیم هستند. نخست قراردادهایی که قبل از پیدایش محصول فکری منعقد شده و در واقع موضوع آن ایجاد و خلق اثر فکری است. مثلاً به موجب قراردادی که بین یک شرکت تجارتي و یک مؤسسه تحقیقاتی منعقد می‌شود، مؤسسه در چارچوب مفاد و شروط قرارداد به تولید یک محصول با کاربری خاص متعهد خواهد شد و یا با عقد قراردادی بین یک دانشگاه و یک مؤلف، شخص اخیر ملزم می‌شود که در مدتی معین کتابی را با مشخصات مذکور در قرارداد به نگارش درآورد.

هدف این دسته از قراردادها تولید یک اثر فکری است نه تجاری‌سازی و بهره‌برداری از آن.

این قراردادها مورد توجه قانونگذار ایران واقع شده است. ماده ۳ قانون حمایت از حقوق مؤلفان، مصنفان و هنرمندان مصوب ۱۱ دی ماه ۱۳۴۸ در مقام بیان اصل، حقوق مادی و معنوی ناشی از خلق اثر ادبی و هنری را متعلق به پدید آورنده دانسته و اعلام می‌دارد: «حقوق پدید آورنده شامل حق انحصاری نشر و پخش و عرضه و اجرای اثر و حق بهره‌برداری مادی و معنوی از نام و اثر او است.» ولی ماده ۱۳ این قانون به آثاری اشاره داشته که در نتیجه سفارش تولید می‌شوند. طبق این ماده حقوق مادی ناشی از خلق اثر به پدید آورنده تعلق نداشته بلکه از آن سفارش دهنده خواهد بود. این ماده مقرر می‌دارد: «حقوق مادی اثرهایی که در نتیجه سفارش پدید می‌آید تا سی سال از تاریخ پدید

آمدن اثر متعلق به سفارش دهنده است مگر آنکه برای مدت کمتر یا ترتیب محدودتری توافق شده باشد.»

مسئلاً سفارش دهنده شخصی غیر از پدید آورنده می باشد. پدید آورنده خالق اثر است و بنابراین طبق تبصره ماده ۱۳ از حقوق معنوی ناشی از خلق اثر متمتع خواهد بود، ولی طبق صدر ماده مزبور حقوق مادی متعلق به سفارش دهنده می باشد.

رابطه بین سفارش دهنده و خالق اثر یک رابطه قراردادی است که می تواند در چارچوب قانون کار صورت گیرد. این قرارداد قبل از پیدایش اثر و به منظور خلق آن منعقد شده و نتیجه آن بهره برداری شخصی از ماحصل اندیشه دیگری است.

در خصوص موضوعات حقوق مالکیت صنعتی نیز انعقاد چنین قراردادهایی پذیرفته و مرسوم است، بطوریکه به موجب قرارداد شخص به خلق یک مال صنعتی مثل اختراع متعهد می شود. بند (الف) ماده ۵ قانون ثبت اختراعات، طرح های صنعتی و علائم تجاری مصوب ۱۳۸۶/۱۱/۳ در بیان اصل مقرر می دارد که «حقوق اختراع ثبت شده منحصرأ به مخترع تعلق دارد.» اما بند (ه) همین ماده اضافه می نماید: «در صورتی که اختراع ناشی از استخدام یا قرارداد باشد، حقوق مادی آن متعلق به کارفرما خواهد بود مگر آنکه خلاف آن در قرارداد شرط شده باشد.»

بنابر بند (ه) ماده مذکور اختراع می تواند در اثر فعالیت شخصی بوجود آید که با دیگری رابطه قراردادی داشته و در واقع مخترع به موجب قرارداد مزبور به خلق اثر و ابداع برای دیگری متعهد شده است. در این حال چنانچه خلاف آن توافق نشده باشد، حقوق مادی ناشی از ثبت اختراع (مذکور در ماده ۳ و بند (ج) ماده ۱۵ قانون ثبت اختراعات، طرح های صنعتی و علائم تجاری) به شخصی غیر از مخترع تعلق خواهد داشت.

با توجه به مقررات پیش گفته برخی از قراردادهایی که راه را برای دیگران در استفاده از محصولات فکری پدید آورندگان (اعم از ادبی - هنری و صنعتی) قانونی و مشروع می نماید، قبل از پیدایش اثر منعقد شده و موضوع آن خلق و ایجاد اثر صنعتی یا ادبی و هنری می باشد.

دسته دوم قراردادهایی هستند که بعد از پیدایش و خلق اثر فکری و با موضوعیت آن منعقد شده و بهره‌برداری از پدیده فکری و تجاری‌سازی آن مد نظر متعاقدين است. لازم به ذکر است که چنین قراردادهایی وقتی منعقد می‌شوند که دارنده حقوق مالکیت فکری خود بنا بر عللی مثل عدم توانایی فنی یا فقدان بضاعت اقتصادی قادر به بهره‌برداری از مال نبوده و یا بهره‌برداری شخصی را به صلاح و صرفه خود نمی‌بیند. در این حال با انعقاد قرارداد خود را از دشواریها و خطرات احتمالی رهایی بخشیده و با متمکن ساختن دیگری در بهره‌برداری از مال، زمینه را برای دسترسی عموم به آن پدیده فکری فراهم می‌کند.

قراردادهای با موضوع حقوق مالکیت فکری نیز همانند قراردادهای دسته نخست مورد توجه مقنن ایران بوده است. ماده ۵ قانون حمایت از حقوق مؤلفان، مصنفان و هنرمندان چنین اشاره دارد: «پدید آورنده اثرهای مورد حمایت این قانون می‌تواند استفاده از حقوق مادی خود را در کلیه موارد ... به غیر واگذار کند.» طبق بندهای ذیل این ماده برخی از حقوق مادی که می‌توانند منتقل شوند عبارتند از: تهیه فیلم های سینمایی و تلویزیونی، ضبط تصویری یا صوتی اثر بر روی نوار، پخش از رادیو و تلویزیون، ترجمه، نشر، تکثیر و عرضه اثر از راه چاپ، نقاشی و عکاسی.

طبق این ماده یک مؤلف که خود امکانات و تجهیزات لازم را برای چاپ، تکثیر و نشر کتاب خود ندارد، می‌تواند این امور را که مصداق حقوق مادی او است، به دیگری (ناشر) واگذار کند تا از این طریق اثر مذکور در دسترس عموم قرار گیرد. عمل واگذاری حقوق مادی در چارچوب قرارداد انجام می‌شود. این قراردادها پس از خلق اثر و بر روی آن منعقد شده و هدف متعاملین تجاری‌سازی آن می‌باشد.

قانون ثبت علائم و اختراعات مصوب یکم تیرماه ۱۳۱۰ که به موجب قانون اخیرالتصویب نسخ شده است، امکان انعقاد چنین قراردادهایی را بر روی علامت و اختراع (که از موضوعات مهم حقوق مالکیت صنعتی هستند) مورد صراحت خویش قرار داده است. طبق ماده ۱۲ قانون مذکور «علامت تجاری قابل نقل و انتقال است ...» و طبق ماده

۳۹ آن «دارنده ورقه اختراع می‌تواند ملکیت یا حق استفاده از موضوع اختراع خود را کلاً یا جزئاً به هر طریقی که بخواهد به دیگری منتقل نماید...»

بنابراین صاحبان علامت و یا اختراع ثبت شده که دارای حق انحصاری در بهره‌برداری از مال صنعتی خود هستند (مواد ۲ و ۲۶ قانون مذکور) می‌توانند آن را به دیگری انتقال داده و یا صرفاً حق انتفاع از آن را واگذار نمایند و بدین وسیله منتقل‌الیه یا منتفع را در بهره‌برداری از مال (نصب علامت بر روی کالا و یا تولید محصول متضمن اختراع) مجاز سازند.

قانون اخیرالتصویب ثبت اختراعات، طرح‌های صنعتی و علائم تجاری مصوب ۱۳۸۶/۱۱/۳ نیز به این قراردادها اشاره صریح دارد. طبق بند (الف) ماده ۱۵ این قانون «بهره‌برداری از اختراع ثبت شده در ایران توسط اشخاصی غیر از مالک اختراع، مشروط به موافقت مالک است. ... مسلماً یکی از شایع‌ترین طرق اعلام این موافقت انعقاد قرارداد است.^۱

شبهه چنین حکمی در بند (الف) ماده ۲۸ قانون مذکور در خصوص طرح صنعتی و بند (الف) ماده ۴۰ آن در مورد علامت تجاری آمده است.^۲

علاوه بر مواد فوق، مواد ۴۸ و ۵۰ قانون نیز به صراحت امکان انعقاد قراردادهای ناقل حق مالکیت و قراردادهای «اجازه بهره‌برداری» را مورد اشاره قرار داده‌اند. صدر ماده ۴۸ چنین اعلام می‌نماید که: «هرگونه تغییر در مالکیت اختراع، ثبت طرح صنعتی یا ثبت علائم یا علامت جمعی یا حق مالکیت ناشی از تسلیم اظهارنامه مربوط به درخواست کتبی هر ذینفع از اداره مالکیت صنعتی انجام شده و به ثبت می‌رسد...» پر واضح است که یکی از

^۱ - موافقت مالک در بهره‌برداری دیگری از مال همواره مستلزم انعقاد قرارداد نیست بلکه می‌تواند از طریق ایقاع نیز صورت گیرد. مثلاً چنانچه مالک از مال خود اعراض نماید، با این عمل حقوقی یک جانبه بصورت ضمنی موافقت خود را در تملک آن مال توسط دیگری و تبعاً بهره‌برداری از آن اعلام نموده است.

^۲ - بند (الف) ماده ۲۸: «بهره‌برداری از هر طرح صنعتی که در ایران ثبت شده باشد، توسط اشخاص، مشروط به موافقت مالک آن است.» بند (الف) ماده ۴۰: «استفاده از هر علامت که در ایران ثبت شده باشد، توسط هر شخص غیر از مالک علامت، مشروط به موافقت مالک آن می‌باشد.»

متداولترین شیوه‌هایی که در حقوق اموال موجب تغییر مالک می‌شود^۱، انعقاد قراردادهای تملیکی است. بنابراین استناد به بند (الف) مواد ۱۵، ۲۸ و ۴۰ و ماده ۴۸ قانون ثبت اختراعات، طرح‌های صنعتی و علائم تجاری مالک می‌تواند حق مالکیت خود را در چارچوب قرارداد به دیگری انتقال داده و زمینه را برای بهره‌برداری او (منتقل‌الیه) میسر سازد.

ماده ۵۰ قانون نیز چنین اشارت دارد که: «هر گونه قرارداد اجازه بهره‌برداری از اختراع و طرح‌های صنعتی ثبت شده یا علامت ثبت شده یا اظهارنامه مربوط به آنها به اداره مالکیت صنعتی تسلیم می‌شود...». این ماده نیز به انعقاد قرارداد با موضوع حقوق مالکیت صنعتی اشاره دارد که هدف از آن تجاری‌سازی پدیده فکری و متمکن‌سازی عموم در استفاده از آن است.

۴- اصل آزادی قراردادی و معاملات مربوط به حقوق مالکیت فکری

وقتی که یک پدیده فکری مورد حمایت قانون واقع می‌شود، پدید آورنده نسبت به آن مال یک حق انحصاری پیدا کرده که ناشی از حق مالکیت است.^۲ هر چند موضوع این حق مال غیر مادی بوده که طبیعتاً با اموال مادی متفاوت است و تبعاً از لحاظ احکام نیز فرقی بین آن دو وجود دارد، ولی در هر حال گیرنده این مال مالک، دارای حق مالکیت و مشمول ماده ۳۰ ق.م. می‌باشد. طبق این ماده: «هر مالکی نسبت به مایملک خود حق همه‌گونه تصرف و انتفاع دارد مگر در مواردی که قانون استثنا کرده باشد.» بنابر این دارنده حق مالکیت فکری می‌تواند در چارچوب قانون و اقتضائات مال غیر مادی به هرگونه که مایل باشد حق خود را اعمال نماید. «تصرف» مندرج در ماده اطلاق داشته، هم تصرفات مادی را شامل است و هم تصرفات حقوقی را در برمی‌گیرد. تصرفات حقوقی به معنای

^۱ - از لحاظ حقوقی تغییر مالک و انتقال حق مالکیت از طریق قهری (ارث) نیز ممکن است. بند ۴ ماده ۱۴۰ ق.م. نیز به این امر اشاره دارد.

^۲ - حق مالکیت بر پدیده‌های فکری به صراحت در مواد مختلف قانون ثبت اختراعات، طرح‌های صنعتی و علائم تجاری بیان شده است (از جمله مواد ۱۵، ۲۸، ۴۰، ۴۸، ۴۹، ۵۰). قانون ثبت علائم و اختراعات و آیین‌نامه اصلاحی اجرایی آن نیز از حق صاحب علامت و اختراع ثبت شده به حق مالکیت تعبیر کرده‌اند (از جمله ماده ۳۹ قانون) ولی قانون حمایت از حقوق مؤلفان، مصنفان و هنرمندان از حق مالکیت و یا واژه «مالک» استفاده نکرده و صرفاً به واژه پدید آورنده اشاره نموده است (ماده ۱) هر چند که طبق ماده ۳ به پدید آورنده حق انحصاری اعطا شده است.

انجام اعمال حقوقی اعم از عقد و ایقاع نسبت به مال موضوع حق مالکیت است: بدین معنی که دارنده حق مالکیت فکری (از جمله مالکیت صنعتی) می‌تواند نسبت به انعقاد قراردادهای مختلف بر روی موضوع حق مالکیت خویش اقدام نماید، خواه قرارداد منعقد شده تملیکی باشد یا عهدی، معوض باشد یا غیر معوض و ...

بنابراین طبق قاعده تسلیط و ماده ۳۰ ق.م. که مبتنی بر این قاعده فقهی است مالک پدیده فکری می‌تواند با استناد به اصل فلسفی حاکمیت اراده و اصل آزادی قراردادی منبعث از آن مال خود را موضوع عقود مختلف قرار دهد، از جمله قراردادهای «انتقال» «اجازه بهره‌برداری»، «فرانشیز»، «مشارکت انتفاعی»، «رهن» و انتقال آن به عنوان «آورده شرکت».

مسئله امروزه با توجه به شرایط اقتصادی و اجتماعی و دخالت دولتها در روابط خصوصی افراد، اصل آزادی قراردادی که برخاسته از اصل حاکمیت اراده و تعالیم مکتب اصالت فرد است بصورت کامل قابلیت اجرا نخواهد داشت. ماده ۱۰ ق.م. نیز توافق خصوصی افراد را در صورت عدم مغایرت با مقررات آمره نافذ می‌داند. طبق این ماده که مقرر می‌دارد: «قراردادهای خصوصی نسبت به کسانی که آن را منعقد نموده‌اند، در صورتی که مخالف صریح قانون نباشد نافذ است.» اشخاص در تشکیل ماهیت حقوقی مورد تراضی خویش کاملاً آزاد نبوده و باید محدودیتهای قانونی را رعایت نمایند.

در خصوص معاملات راجع به حقوق مالکیت فکری نیز اصل آزادی قراردادی و اراده متعاقدين محدود شده است، ضمن اینکه غیر مادی بودن موضوع معامله طرفین را به اعمال تدابیری در قرارداد ناگزیر می‌نماید. مثلاً وقتی که اختراعی مورد معامله اجازه بهره برداری قرار می‌گیرد، مجوز گیرنده طبق شرط ضمنی مستنبط از توافق طرفین و یا بر اساس شرط صریح مندرج در قرارداد ملزم خواهد بود از افشای اطلاعات محرمانه راجع به استفاده از محصول و یا به کارگیری فرآیند خودداری کند.

بنابر گفته برخی از اساتید در قراردادهای ناظر بر حقوق مالکیت فکری، متعاقدین هم از لحاظ شکل و هم از لحاظ محتوی محدود به اجرای ضوابط قانونی بوده و نمی‌توانند بصورت آزادانه نسبت به عقد قرارداد اقدام نمایند.^۱

لزوم کتبی بودن بسیاری از قراردادها و ضرورت آگهی نمودن آن برای اطلاع عموم از محدودیت‌های وارد بر اصل رضایی بودن عقود و آزادی قراردادی است. محدودیتی که شکل قرارداد را در قالبی خاص الزامی می‌داند. بعلاوه طرفین نیز از لحاظ ماهوی در تشکیل قرارداد آزاد نیستند. مثلاً با گسترش قراردادهای تیپ و از پیش تعیین شده، مجالی برای مذاکرات در فضای آزاد و متعادل وجود ندارد، بلکه قراردادها تا حدی جنبه «الحاقی» به خود گرفته‌اند.^۲ ضمن اینکه در برخی موارد دارنده حق به اعمال آن ملزم می‌شود.^۳

در عین حال هنوز در این قراردادها نیز همانند سایر عقود اصل بر رضایی بودن و آزادی اراده طرفین است. متعاقدین با حفظ محدودیتهای قانونی می‌توانند شکل و محتوای قرارداد را مطابق اراده مشترک خویش تنظیم نمایند و مفاد و شروط آن را با نظر به منافع اقتصادی و موقعیت خویش رقم زنند. متعاقدین می‌توانند قرارداد را بصورت منجز یا معلق منعقد کرده و یا برای خود و یا شخص ثالث حق فسخ قائل شوند. ضمن اینکه طبق اصل آزادی قراردادی قادر خواهند بود محدوده مسوولیت‌های خود را کاهش یا افزایش داده و تعهدات اضافی برای خود یا احد طرفین مقرر دارند. متعاملین طبق اصل آزادی قراردادی می‌توانند قرارداد را بصورت دائم یا موقت منعقد نموده و یا با جعل شرط فاسخ زمان انحلال و پایان آن را متزلزل سازند.

بطور کلی در قراردادهای راجع به مالکیت فکری بسان سایر روابط معاملاتی افراد، طرفین می‌توانند طبق اصل آزادی قراردادی قرارداد خود را از لحاظ شکل و محتوی آنچنان که خود مایلند آراسته کنند، ولی این اصل بصورت کامل قابلیت اجرا نداشته و متعاقدین

^۱ - M.C. Piatti, Autonomie de la volonté et contrats de propriété intellectuelle, P.10

^۲ - Ibid, P.13 et 19

^۳ - مثلاً چنانچه صاحب اختراع از موضوع حق خود بهره‌بردار نمی‌نماید و یا بهره‌بردار او منافع جامعه را تأمین نکند، به حکم مرجع اداری و یا قضایی اختراع او از طریق "مجوز اجباری" توسط دیگری مورد بهره‌برداری قرار می‌گیرد (ماده ۱۷ قانون ثبت اختراعات، طرح‌های صنعتی و علائم تجاری) و یا اگر علامت در مدت مقرر در قانون مورد استفاده واقع نشود، حق مالکیت لغو شده، مال در دسترس عموم قرار می‌گیرد (ماده ۴۱ قانون ثبت اختراعات، طرح‌های صنعتی و علائم تجاری).

ملزم خواهند بود مقررات آمره قانون را رعایت کرده و ضوابط مد نظر قانونگذار را محترم شمارند. محدودیت وارد بر اصل آزادی قراردادی که در تمام معاملات مشاهده می‌شود، در این دسته از عقود بیشتر خودنمایی می‌کند.

همانگونه که در بالا گفتیم دارنده حق مالکیت فکری (از جمله حق مالکیت صنعتی) با استناد به حق انحصاری خود (ماده ۳۰ ق.م.) و اصل آزادی قراردادی می‌تواند مال خود را موضوع معاملات مختلف قرار دهد. ولی این مهم بطور کامل مورد توجه قانون جدیدالتصوب ثبت اختراعات، طرح‌های صنعتی و علائم تجاری واقع نشده است. در مواد ۴۸ و ۵۰ قانون مزبور قراردادهایی که موجب انتقال حق مالکیت هستند و همچنین قرارداد «اجازه بهره‌برداری» موضوع حکم واقع شده‌اند ولی امکان انعقاد قراردادی دیگر مثل «رهن»، «فرانشیز» و «مشارکت انتفاعی» از این مواد استنباط نمی‌شود.

ممکن است گفته شود برای بررسی امکان انعقاد قراردادهای مذکور باید به قواعد عمومی قراردادها و مقررات عام مراجعه کرد. مثلاً به منظور تبیین این موضوع که آیا موضوع حق مالکیت صنعتی می‌تواند مورد عقد رهن قرار گیرد، باید به مواد قانون مدنی در خصوص عقد رهن (مواد ۷۹۴-۷۷۱) مراجعه نمود.

درست است که در صورت فقدان قانون خاص راجع به موضوع یا قرارداد باید به مقررات عام از جمله قانون مدنی مراجعه کرد ولی همواره قوانین عام نمی‌توانند گره‌های موجود در فراسوی راهی خاص را بگشایند، ضمن اینکه قانون مذکور اخیراً به تصویب رسیده و شایسته بود که دقائق و ظرایف حقوق مالکیت صنعتی خصوصاً در امور قراردادهای مربوط به آن را بیشتر مورد توجه قرار می‌داد.

در نظام حقوقی بسیاری از کشورها اعم از بلاد تابع نظام حقوق نوشته (مثل فرانسه) و یا دول تابع حقوق کامن لا (مثل انگلیس) حقوق مالکیت صنعتی می‌تواند موضوع عقد رهن واقع شود^۱، اما انعقاد این عقد با موضوعیت حقوق مالکیت صنعتی در حقوق ایران با توجه به ماده ۷۷۴ ق.م. که بیان می‌دارد: «مال مرهون باید عین معین باشد و ...» می‌تواند

^۱ - ماده ۷۱۴-۱ قانون مالکیت فکری فرانسه عقد رهن را در خصوص علامت تجاری و بند ۲ ماده ۳۰ قانون اختراعات انگلیس عقد رهن را در خصوص اختراع مجری می‌دانند.

جولانگاه آرای پراکنده باشد. بعضی از مؤلفین عین را برخلاف عین مذکور در ماده ۳۳۸ ق.م. در خصوص عقد بیع در مقابل منفعت ندانسته و با اشاره به اینکه قبض در رهن شرط صحت است (ماده ۷۷۲ ق.م.) بیان می‌دارند که عین باید وجود خارجی داشته باشد.^۱ اینکه اموال صنعتی (غیر مادی) در زمره اعیان قرار می‌گیرند خود می‌تواند محل تأمل باشد.

در هر حال بهتر این بود که قانون جدید وضع این عقد و سایر قراردادهای را نیز به روشنی بیان می‌کرد. هر چند که با نگاهی همه جانبه به شرایط و اوضاع و احوال حاکم نمی‌توان از قوه قانونگذاری خیلی انتظار داشت، چه علیرغم اینکه مدت زمان مدیدی از الحاق ایران به کنوانسیون پاریس و همچنین تصویب مقررات داخلی (قانون حمایت از حقوق مؤلفان، مصنفان و هنرمندان و قانون ثبت علائم و اختراعات) می‌گذرد، مباحث حقوق مالکیت فکری در ایران نوپا بوده و جوانب آن بطور کامل توسط متخصصین و حقوقدانان بررسی و تبیین نشده است. مسلماً قانونی که بر پیشینه دقیق علمی و کندوکاوهای ریز دانشگاهی استوار باشد، بهتر می‌تواند بر ابعاد مختلف موضوع احاطه پیدا کرده و نسبت به آن وضع حکم نماید، چرا که قانونگذار خود در موضوعات ورود علمی نداشته و همواره بر اهل فن تکیه دارد.

وانگهی تاکنون امور مربوط به مالکیت فکری از جمله مالکیت صنعتی که توسط اداره مالکیت صنعتی انجام گرفته و همچنین در حال انجام است، مثل مراحل ثبت اختراعات، علائم و طرح‌های صنعتی بیشتر از اینکه بر پایه‌های علمی استوار باشد، بصورت رویه و عادت درآمده و کارکنان ذیربط با انجام این فعالیتها به تدریج تبخّر لازم را کسب می‌کنند، تبحری که بر تخصص بنا نشده است. نقش این گروه را در تدوین قانون جدید نمی‌توان نادیده گرفت.

ب) تحدید موضوع

موضوع این نوشتار از سه جهت محدود می‌شود. نخست آنکه بر تمام موضوعات حقوق مالکیت فکری نظر نداشته، بلکه صرفاً موضوعات حقوق مالکیت صنعتی را مورد

^۱ - ناصر کاتوزیان، حقوق مدنی، دوره عقود معین، ج ۴، ش ۳۵۳، ص ۵۳۹.

مطالعه قرار می‌دهد. هر چند نقاط مشترک زیادی بین قراردادهای مربوط به مالکیت صنعتی و قراردادهای راجع به مالکیت ادبی و هنری وجود دارد، ولی آنچه در این مجال بررسی شده تخصصاً موضوعات حقوق مالکیت صنعتی است. ولی چه بسا بتوان خیلی از دستاوردهای آن را به شاخه دیگر حقوق مالکیت فکری تسری داد.

جهت محدود کننده دوم اینکه ما قراردادهایی را مورد مطالعه قرار داده‌ایم که پس از پیدایش حقوق مالکیت صنعتی منعقد می‌شوند. بنابراین قراردادهایی که به منظور ایجاد این پدیده‌ها شکل می‌گیرند و به موجب آن احد متعاقدین ملزم می‌شود نسبت به خلق یک پدیده صنعتی اقدام نماید، در شمول این مقال واقع نمی‌شوند.

سوم اینکه تمام قراردادهایی که به هدف استفاده و بهره‌برداری از حق مالکیت صنعتی منعقد می‌شوند، موضوع این سطور نیستند. به عبارت دیگر ما تنها برخی از قراردادهای راجع به حقوق مالکیت صنعتی را مورد بررسی قرار می‌دهیم.

گفتیم که دارنده حق مالکیت صنعتی به عنوان مالک و صاحب حق انحصاری می‌تواند مال خود را موضوع قراردادهای مختلف قرار دهد، مالکیت آن را واگذار کرده یا صرفاً حق بهره‌برداری (انتفاع) از آن را به دیگری انتقال دهد و یا اینکه به عنوان عضوی از شرکت تجاری، این مال غیر مادی را به صورت آورده و سهم‌الشرکه خویش در شرکت قرار داده و یا آن را وثیقه دیون خویش در نزد طلبکار سپارد.

بررسی تمام این قراردادها هم به مجالی بیشتر نیاز دارد و هم معلوماتی دو چندان می‌طلبد که انشاءالله در فرصتهای پیش رو و به شرط وجود مقتضی و فقدان مانع بدان خواهیم پرداخت. اما آنچه در این رساله مورد بررسی قرار می‌گیرد، فقط قراردادهای «انتقال» و «اجازه بهره‌برداری» از حقوق مالکیت صنعتی است. دو قراردادی که نسبت به سایر قراردادهای مربوط به اموال صنعتی شیاع بیشتری داشته و برای جوامع اعم از صنعتی و غیر صنعتی خواه صادر کننده محصولات دانش محور باشند خواه وارد کننده آن کاربری فزون‌تری دارد.